

Een andere kijk op samenleving en economie, de markteconomie betoogd

Maastricht, 15 september 2008

Leon J.J. Segers & Wim de Heer

1. Een andere kijk noodzakelijk

De “Verklaring van Tilburg” (10-02-2008) spreekt over vier wereldwijde problemen: klimaatverandering, uitputting van de aarde, de wereldwijde armoede en de toenemende mondiale ongelijkheid en wil dat structureel aanpakken. Hiervoor zijn nodig een gemeenschappelijk gedragen toekomstbeeld en een fundamentele omvorming van de samenleving. De wijze van produceren, handel drijven, geld creëren en consumeren, zal ingrijpend moeten veranderen en zal meer afgestemd moeten worden op de wetten van het milieu.

Om tot fundamentele en ingrijpende verandering te komen is het nodig om deze problemen in samenhang te zien. Wetten en regels zijn hoewel noodzakelijk, niet voldoende, als niets gedaan wordt aan het wezen van het economisch systeem en het huidige economisch handelen niet wordt aangepakt.

Ons economisch systeem en ons economisch handelen wordt gekenmerkt door het ongeremde streven naar altijd weer nieuwe welvaart, alles groter, beter, meer, meer winst en meer groei; deze eenzijdigheid leidt tot oppervlakkigheid, kan als zingeving nooit bevredigen, leidt tot uitputting van de aarde en zo tot onze eigen ondergang

De motor van dit alles is het kapitalistisch systeem van de markt en de vrije concurrentie. Het alsmaar naar meer winst hongerende kapitaal, zoekt over heel de wereld “rendement” en opereert steeds anoniemer en dus ‘rücksichtslozer’. Het wordt gevoed door egoïsme met als gevolg brutaliteit en corruptie (Enron, kredietcrisis, private equity).

Beheerst door dit kapitaal leidt dit ook bij het individu tot een levenswijze gericht op eigenbelang zonder verantwoordelijkheid voor het geheel. Wereldwijd leidt het tot milieu- en klimaatproblemen, tot armoede en ongelijkheid.

Mensen voelen aan, dat dit niet klopt. Zij worden immers in een onmogelijke spagaat gedwongen: enerzijds zorgt de economie, die in de afgelopen decennia alsmaar belangrijker is geworden er voor

dat mensen in de rol van *afhankelijke werknemers/arbeiders en (domme) consumenten*, worden gedrukt. Anderzijds hebben de mensen zich net door die toegenomen materiële welvaart kunnen ontworstelen aan de neerdrukkende armoede, zijn zij beter opgeleid en mondiger geworden, hebben zij meer (vrije) tijd gekregen, zijn zij m.a.w. *slimmere burgers* geworden.

Dat wringt en mensen willen eraan ontsnappen: er is veel frustratie en onvrede, terwijl het iedereen toch eigenlijk economisch goed gaat, is er een verlangen naar een meer ontspannen samenleving; het inzicht is er dat er meer is dan geld verdienen en eigenbelang, maar in de praktijk van elke dag kan men er maar moeilijk aan ontsnappen. En terwijl de overheid en de politiek het blijven zoeken in alsmaar nieuwe regels en wetten, geloven mensen steeds minder dat dát werkt.

Juist nu wij in materieel opzicht welvarender en onafhankelijker zijn geworden en er meer mogelijkheden ontstaan voor andere en immateriële zaken, worden wij o.a. met verwijzing naar toekomstige vergrijzing, toch nog weer opgeroepen om harder en meer te werken om zodoende tegemoet te komen aan de eisen van het economisch systeem.

Die spagaat moet worden opgeheven, maar om die ongeremde economie te beteugelen moeten mensen onafhankelijker worden van het economisch systeem zodat zij meer verantwoordelijkheid kunnen nemen voor de samenleving. Zo kan dan een tegenkracht ontstaan tegen eigenbelang, egoïsme en ongeremde economische groei.

Om die ongeremde dwang van het systeem te beteugelen en er weerstand aan te kunnen bieden, schieten morele oproepen om anders te gaan handelen te kort. De krachten van het systeem werken namelijk dag in dag uit bij iedereen en structureel.

Het arbeidsethos als moreel fundament en de materiële bestaansonzekerheid als dreiging vormen tezamen een ijzersterke basis van het huidige economisch systeem waarvan het rendement zoekend kapitaal de motor is.

Door de invoering van een ongeconditioneerd basisinkomen voor iedereen kan de hieruit voortvloeiende werkdwang worden verminderd c.q. opgeheven en ontstaat er ruimte voor een nieuwe oriëntatie van de samenleving.

Gezien de groeiende tegenstellingen en onvrede lijkt de tijd rijp voor het bijstellen van het heersende economische paradigma zodat mensen meer mogelijkheden krijgen om hun leven zelf in te richten. Het arbeidsethos dat tot nu toe als de morele basis van de samenleving gold, maar inmiddels slechts ten dienste staat van het ongeremde kapitalisme kan dan ten dienste komen van ieders eigen prioriteiten. Dat brengt met zich mee dat de ordening van de samenleving volgens de maatstaf van arbeid, en inkomen uit arbeid moet worden herzien.

Onder deze nieuwe voorwaarden kan een samenleving tot ontwikkeling komen van Communicatieve Zelfsturing, waarin meer aandacht is voor evenwicht met natuur en medemens.

De tijd lijkt rijp en de planeet is er zeker aan toe dat mensen minder afhankelijk kunnen worden van het economisch systeem en meer mogelijkheden krijgen hun leven zelf in te richten.

Immateriële doelen kunnen dan een belangrijkere plaats krijgen en het leven zinvoller maken, en de

“habitat” kan dan weer als uitgangspunt van doen en laten worden beleefd en gekoesterd.¹

In deze bijdrage zullen wij deze gedachten en voorstellen nader uitwerken en aannemelijk proberen te maken, dat zij niet zomaar uit de lucht komen vallen, maar steun vinden in economische wetmatigheden en voortkomen uit ontwikkelingen die in de samenleving al gaande zijn. Zij kunnen gezien worden als de opmaat naar een volgende fase van ontwikkeling van de samenleving, waarin de democratische idee echt tot ontplooiing kan komen, de dominantie van het eenzijdig op geldelijk rendement gerichte kapitalistische systeem kan worden doorbroken en de levensdoelen van mensen kunnen worden verbreed.

2. Naar een democratische economie

Sinds de industriële revolutie in de 18de en 19de eeuw wordt onze maatschappij in toenemende mate bepaald door economische denk- en handelpatronen. Ontegengesteld heeft het systeem van ondernemingswijze productie, gebaseerd op marktwerking² de samenleving in de afgelopen decennia veel materiële welvaart gebracht. De ondernemingswijze productie heeft zich via kapitaalconcentraties ontwikkeld tot een productie- en distributiesysteem met een wereldomspannende reikwijdte. De politieke en maatschappelijke systemen echter die in het verleden nog “enigszins” in staat waren aan de ontwikkeling van die productieve krachten leiding te geven schieten inmiddels ruimschoots te kort. Hierdoor heeft de inherente dynamiek van het kapitalistische systeem geleid tot een zichzelf versnellend vooralsnog niet te stuiten spiraal van productie en consumptie die het voortbestaan van de wereld is gaan bedreigen.

Hoe kan deze welhaast autonome ontwikkeling worden beheerst ?

Doordat de schaal van het marktgestuurde kapitalistische systeem de wereldschaal is geworden, maakt het rendementzoekend kapitaal gebruik van alle economische ongelijkheden die op wereldschaal bestaan. Volgens de welvaartstheorie worden de economische ongelijkheden via de marktwerking (uiteindelijk) opgelost. Het wereldkapitaal zoekt namelijk die plaatsen op waar het kapitaal maximaal rendeert. In onze tijd betekent dit dat er geproduceerd wordt waar de productiekosten het laagst zijn en dat er verkocht wordt waar de koopkracht het hoogste is. Dat betekent onder andere dat de garnalen voor de Nederlandse markt in de Noordzee worden gekweekt en opgevoerd, dat zij dan om te pellen naar Marokko worden vervoerd , om dan vervolgens

¹ *Let wel, wij spreken in deze bijdrage over beteugelen en niet over het afschaffen of bestrijden van de markteconomie. De markteconomie moet geciviliseerd worden, d.w.z. in morele zin (weer) gestuurd kunnen worden door mensen, hetgeen nu feitelijk niet het geval is.*

² *De werking van de markt is inmiddels zodanig onderdeel van het leven geworden dat deze ook door ons als uitgangspunt wordt genomen. Dit ondanks het inzicht dat de het “recht” van de markt(werking), net zoals op ander gebied, het recht van de sterkste (de rijkste) is. Dat laatste betekent uiteraard dat een overheid de plicht heeft om de zwakkere te beschermen via de WET als en in zoverre dat aan de orde is. Immers : “ in een samenleving van sterken en zwakken is het de vrijheid die onderdrukt en de Wet die vrij maakt”, aldus J.J. Rousseau*

weer teruggescheept te worden naar de keukens van Nederlandse restaurants, dat varkens naar Spanje worden gebracht om te worden geslacht en kleren en computers in India en China worden gemaakt om hier te worden verkocht. Op deze wijze wordt er (privaat)economisch zo rendabel mogelijk gewerkt. Dat deze wijze van doen voor het milieu en voor de samenleving (onnodig) belastend is doet (voor het privé kapitaal) niet ter zake.

Volgens de welvaartstheorie van de markt, zorgt de ongelijke beloning tussen Marokko en Nederland ervoor dat er een druk ontstaat op de Marokkaanse arbeider om naar Nederland te komen om te werken, om hier de garnalen te pellen (of iets anders te doen). In de jaren 60 zijn er met dit economisch argument en door die druk 100 duizenden gastarbeiders naar Nederland en Europa gehaald, met als gevolg ontworteling van de samenleving zowel hier als daar. Het heeft overigens niet tot gevolg gehad dat de lonen in beide landen gelijk zijn geworden. Daarvoor zijn er toch nog te veel andere barrières, culturele en privé-barrières, die "het vrije verkeer van arbeid en kapitaal" verhinderen. De 'uitgepelde' Marokkaanse gastarbeider zit inmiddels in Nederland in de WW, een andere hinderpaal, die de werking van de markt in de weg staat; de regels van de beschaving leiden er immers toe dat wij, in Nederland honger en gebrek geen instrument laten zijn van de werking van de markt (en deze daardoor frustreren !)

Dit soort barrières, die een onverbiddelijke werking van de markt verhinderen, zijn de fundamentalistische discipelen van de marktwerking een doorn in het oog. Zij, de Friedman-adepten, pleiten voor het afschaffen van alle hinderpalen voor de markt; in Rusland in New Orleans en op andere plaatsen hebben overheden hen hierin gevolgd, met alle gevolgen van dien.

De conclusie is dat de imperfecties in arbeidsmarkt een structureel karakter hebben en dat er generaties overheen gaan voordat er nieuwe evenwichten zijn ontstaan. In de tussentijd wordt het milieu en de samenleving geslachtofferd aan de economie en de werking van de markt, die door de ongelijke welvaartsverdeling in de wereld, tot een vernietigend instrument wordt van het rendementzoekend kapitaal.

Bij enig nadenken is immers duidelijk dat de Chinese arbeider, niet zozeer omdat hij efficiënter werkt minder betaald krijgt dan zijn Europese collega, maar vooral omdat hij goedkoper leeft c.q. een lagere welvaart heeft. De Europeaan heeft meer (geld !!) nodig omdat hij meer moet betalen dan zijn Chinese collega voor de middelen van bestaan. Het is dus niet de efficiëntie die het "kosten" verschil veroorzaakt maar het verschil in kosten van levensonderhoud. (Economen praten in dit verband over arbeidsproductiviteit, waarmee ze feitelijk arbeidskosten bedoelen.) De Europese arbeider kan zijn loon niet verder laten zakken dan tot zijn kosten van levensonderhoud³, als hij dat wel zou doen zou hij immers niet meer kunnen leven en zijn arbeidskracht zou dan sowieso te niet gaan. Enerzijds kunnen de mensen niet in leven blijven als zij geen minimum

³ Onder het bestaansminimum is de prijselasticiteit van het arbeidsaanbod, gedurende het gehele traject gelijk aan nul. Dit betekent niet alleen dat in dit traject het marktmechanisme niet werkt. Het betekent ook dat (maatschappelijke) taken waaraan via de markt een lagere waarde wordt toegekend dan het bestaansminimum niet zullen worden uitgevoerd. Het ontbreekt zoals economen het zeggen aan koopkrachtige vraag, vraag op dit niveau is er echter wel, nu heet dat bv vrijwilligerswerk, mantelzorg etc. De invoering van een basisinkomen zal het verschil tussen wat nu heet betaald en onbetaald werk, wit en zwart werk etc. doen vervagen c.q. opheffen.

inkomen “krijgen”, anderzijds kunnen de bedrijven “het” niet betalen, op straffe van verlies/achterstand in de globale ‘ratrace’. Wij hebben ondanks de toenemende economisering van het leven, ook een beschavingsstandaard ontwikkeld die, in ieder geval in onze landen, niemand van honger of gebrek wil laten verkommen. Ook wereldwijd is dit een mensenrecht en als zodanig vastgelegd. Dat betekent dat we afgezien van ieders (economische) activiteit zijn bestaan (willen) garanderen zodat het evenwicht op de arbeidsmarkt niet “a la Malthus” via het doodgaan van de “niet rendabele” arbeider tot stand hoeft te komen. Het wereldwijd werkende marktmechanisme kan met ‘imperfecties’ die niets te maken hebben met de pure prijs van de arbeid evenwel geen rekening houden. Als na enige tijd de sociale zekerheid in Europese landen⁴ naar beneden toe is aangepast en die in China aanmerkelijk naar boven toe is bijgesteld, zou wel weer een soort evenwicht kunnen ontstaan. Maar de vraag is wie daarvan ondertussen beter is geworden, de mens, maatschappij en milieu of alleen de investeerder? Wij zien een toenemende tendens, dat wereldwijd steeds meer alleen de investeerder er beter van wordt en mens, maatschappij en milieu het nakijken hebben⁵. Het gangbare op het enge welvaartsbegrip gerichte marktmechanisme werkt namelijk wereldwijd, maar het ‘marktmechanisme’, dat door overheidsingrijpen of druk van de vakbonden meer gericht is op het brede welvaartbegrip, werkt hooguit lokaal (nationaal) of regionaal (Europees).

Het zou dus “eerlijker” zijn naar de beide soorten arbeiders toe, maar ook beter voor het milieu en samenleving om een correctie aan te brengen voor dat kostenverschil in de vorm van een (wereldwijd) basisinkomen. Het integrale evenwicht dat dan uiteindelijk via de werking van het marktmechanisme tot stand kan komen, zou dan meer rekening kunnen houden met het brede welvaartsbegrip. Dat betekent dat als, door betaling van een basisinkomen, ieders materieel bestaan onvoorwaardelijk zou worden gegarandeerd, de werkgever deze lasten niet meer in de prijs van zijn producten zou hoeven te verdisconteren en het loon dat hij moet betalen ook daadwerkelijk het loon zou zijn voor “vrij” ter beschikking gestelde arbeidskracht. Op de arbeidsmarkt zal deze arbeid dan alleen te krijgen zijn als datgene waarvoor hij wordt ingezet de “moeite waard is”, dat wil zeggen als de inzet van de arbeider de moeite van zijn loon waard is, in het andere geval besteedt hij zijn tijd aan “zinnvollere” dingen. Aan de andere kant zal de ondernemer niet meer die extra (te hoge) loonkosten hoeven te betalen, die de samenleving in feite nodig heeft om zijn leden in leven te houden.

⁴ In Nederland wordt bijvoorbeeld de sociale zekerheid aangepast om internationaal beter te kunnen concurreren en werkgelegenheid te bevorderen. Het verschil kan natuurlijk nooit worden overbrugd en het gevolg is, dat de Nederlandse arbeidsmarkt en samenleving alleen maar beter wordt aangepast aan de eisen van het internationaal opererende kapitaal.

⁵ Buitenlandse arbeiders komen naar Nederland om hier geld te verdienen want zij hebben gehoord van fantastisch hoge lonen. Dat de kosten van levensonderhoud navenant zijn realiseren zij zich niet. Deze avonturiers behoren veelal tot de mensen die het meest in hun mars hebben; voor het emigratieland is het veelal een aderlating en zelf worden zij er vaak niet gelukkiger op. De Chinese werkers uit het binnenland die in de hoofdsteden gaan werken vaak 1000-den km van huis kunnen hier als voorbeeld dienen; hun thuis blijft in hun dorp ! Door ontvangst van een basisinkomen zouden zij hun creativiteit in de eigen regio te baat maken. De milieu voordelen van de kleine schaal en evenwichtige spreiding zijn evident.

De arbeidsfundamentalistische⁶ regel : “wie niet werkt zal niet eten” heeft wellicht in het verleden zijn diensten bewezen; hij heeft in het verleden de mensen “gedwongen” om zich te plooiën naar de eisen van de arbeidsmarkt op straffe van honger en gebrek . Ook bij het ontstaan van het systeem van ondernemingsgewijze productie, betekende de opstapbeloning (gelijk aan de kosten van het bestaansminimum), al een relatief nadeel voor de arbeidsintensieve activiteiten. De kosten van levensonderhoud waren toen qua hoogte echter beperkt en vooral op de internationale schaal werkte de “oneerlijkheid” niet zozeer; deze schaal van internationale handel was immers feitelijk beperkt tot economieën, met vergelijkbare systemen en vergelijkbare welvaart en dus in zijn werking m.b.t. de internationale handel ± neutraal. Wel werd door de systematische benadeling van de arbeidsintensieve productie via de werking van de markt de (arbeidbesparende) automatisering nog eens extra gestimuleerd en daardoor ook de grotere schaal van productie.

Na een aantal decennia van “voorbereiding” onder meer door de vergroting van de markt via de stichting van de EU, en met name door de SEA in 1985⁷, werd in de jaren 80 en met name de jaren 90 de wereldmarkt pas echt “ontwikkeld” door de multinationale bedrijven. De organisaties “kantelden” in de jaren 90 op straffe van “het missen van de wereldaansluiting” en voerden een wereldwijde productiespecialisatie in hun organisaties door.⁸ Dit verschijnsel van globalisering van de productie grijpt nog steeds zeer snel om zich heen en wordt op zijn beurt versneld door de “oneerlijke” prijsstelling van de arbeidskosten op wereldschaal die nu immers nog eens extra wordt versterkt door de (grote) welvaartsverschillen in de wereld.

Deze ontwikkeling heeft een dermate (economische) kracht dat de dynamiek van het wereldkapitaal, die feitelijk al onbeheersbaar was geworden, nu in nog sneller tempo als een vraatzuchtige draak de hele aarde bedreigt⁹.

Een (wereldwijd) basisinkomen helpt niet alleen om het wereldwijd werkende marktmechanisme meer te richten op de brede welvaart en een eerlijker economische ontwikkeling, het biedt ook de mogelijkheid tot een verdere en betere maatschappelijke ontwikkeling.

De mensen, consumenten (en producenten) en dus actoren in het economische proces, worden verder opgezweept door de kapitalistische krachten en zien hun materiële welvaart steeds verder en sneller (exponentieel) toenemen, toch lijkt dit niet te leiden tot een groter gevoel van welvaart. In tegendeel, de mensen lijken gedesoriënteerd, zij weten niet hoe en wat en voelen zich regelmatig onzeker over de toekomst ook over hun materiële toekomst (!!). Hen wordt verteld dat

⁶ Het begrip “arbeidsfundamentalisme” wordt gebruikt om aan te geven dat in onze maatschappij in feite **alles** direct of indirect zijn fundament vindt in de arbeid en de arbeider; langzamerhand wordt zelfs aan burgerschap de eis van arbeid gesteld; in plaats van deelname aan de maatschappij van “arbeid” te laten afhangen zou het logischer zijn om als maatstaf voor maatschappelijke participatie, deelname aan de “markt” te nemen. Arbeid op de arbeidsmarkt is immers slechts een (mager) aftreksel van burgerschap. Via het basisinkomen wordt iedere burger tot marktdeelnemer.

⁷ Bij de Britse toetredingsovereenkomst met de EEG werd als concessie afgesproken dat de marktwerking op “neo liberale leest” geschoeid zou worden, deze Single European Act werd in 1985 geëffectueerd.

⁸ zie o.a. Joop de Vries : *wiens Europa wint Amsterdam* 2006 blz. 48 e.v.

⁹ een uiting daarvan is ook de huidige credietcrisis, die door George Soros in zijn boek : “de crisis van het mondiale kapitalisme” Amsterdam 1998, in feite al werd voorspeld.

natuurrampen de aarde bedreigen, door de wijze waarop zij leven en zij zien zelf absoluut niet hoe ze hun leven anders, dus beter zouden moeten inrichten. Integendeel enerzijds worden ze gedwongen in de 'ratrace' van het economisch systeem en anderzijds wordt hen verteld, dat dit de aarde ten gronde richt Het huidige systeem laat mensen ook niet toe om anders te handelen zelfs al zouden ze willen; ze worden in toenemende mate ook in Nederland, gedwongen om meer te werken, terwijl de materiële welvaartstoename niet bij te houden is en het duidelijk is dat toenemende economische activiteit zeer ten koste gaat van het milieu Verder ervaren mensen welhaast dagelijks, dat de politiek geen antwoord heeft; hij praat hen naar de mond en zendt steeds vaker tegenstrijdige boodschappen uit. Zij keren zich dan ook af van de politiek die bewezen onmachtig is in de zaken die echt belangrijk zijn.

In deze wereld is het nodig dat mensen weer macht over hun situatie krijgen, vele vooraanstaande personen brengen dat ook steeds opnieuw naar voren (Cornelis, de Vries, Wijffels, Dönhoff, Ziegler, Geissler, Goudzwaard, Götz Werner). De mensen zelf moeten serieus genomen worden, het hangt van de mensen af, zij bepalen de toekomst.

Mensen zijn echter bezig met "overleven"; hoe tegenstrijdig dat ook moge klinken in onze welvaartsmaatschappij, ieder individu is echter, bewust of onbewust (in toenemende mate) onzeker over zijn eigen materiële toekomst. Het familievangnet is veelal verdwenen of zeer verzwakt door de ontwikkeling van het individu, en de maatschappij zelf vertrouwen we niet meer, de zorgzame samenleving lijkt voorbij¹⁰ Bovendien worden we achter onze broek gezeten om meer, harder en langer te werken voor onze toekomst?

Aan de andere kant zijn de mensen in onze samenleving inmiddels dermate mondig en ontwikkeld dat het hoog tijd wordt om hun, die nu als het ware horig zijn aan het economisch systeem op straffe van uitsluiting, ook werkelijk serieus te nemen en hun te bevrijden van de druk die de economie op hen legt en wel door de toekenning van een ongeconditioneerd basisinkomen. Pas dan kunnen mensen zich daadwerkelijk, "zonder last of ruggespraak", als leden van de samenleving doen gelden en wordt bovendien het oneerlijke element uit de wereldarbeidsmarkt weggesneden. De wereld is rijp voor deze overgang naar het democratisch paradigma, of om het met de filosoof Arnold Cornelis te zeggen de communicatieve zelfsturing. Hierop zullen wij in het volgende hoofdstuk verder ingaan.

Het recht op een basisinkomen moet voor iedereen gelden, en een zodanige omvang hebben dat de eerste kosten van levensonderhoud individueel kunnen worden gedekt. Pas als de mensen in die zin "vrij" zijn, kunnen zij als volwaardig lid van de samenleving optreden en kan die samenleving laten zien wat zij ervan bakt. Een rechtstelsel en een overheid die regelend optreedt, blijven

¹⁰ *Het systeem van sociale wetten wordt steeds verder uitgekleeft. Werken in loondienst geeft nauwelijks nog (toekomst)zekerheid; daardoor stijgt het aantal zzp-ers hetgeen weer een verdere verzwakking van het sociale systeem tot gevolg heeft.*

natuurlijk noodzakelijk, maar in veel grotere mate dan nu zullen de mensen zelf hun problemen kunnen aanpakken en oplossen..... Er zullen ook dan sterken en zwakken zijn en de economische orde zal in het algemeen zijn regels niet behoeven te veranderen, maar omdat ten principale de arbeider niet meer afhankelijk is van de baas, zullen andere tegenwichten en evenwichten tot stand komen. Deze zullen in ieder geval de mensen meer macht geven over hun eigen doen en laten en de anonieme macht c.q. de dynamiek van het kapitaal inperken, zodat deze weer binnen het bereik van de samenleving kan komen. Het feit dat dan miljarden mensen volgens andere principes zullen gaan handelen zal een enorme veranderingskracht, op wereldschaal te weeg brengen. De invoering van een dergelijk systeem, uiteraard gepaard gaande met een verlegging van belastingen naar belasting op grondstoffen en andere werkelijk (absoluut) schaarse “producten”¹¹, zal de koers van het economisch systeem fors wijzigen en op wereldschaal krachten losmaken¹² die i.i.g. niet meer gefrustreerd zullen worden door economische tegenstrijdigheden tussen particuliere en maatschappelijke welvaart; immers de hoogte van het basisinkomen dat jaarlijks wordt vastgesteld, zal de noodzaak van de arbeidsinzet in de samenleving bepalen en leiden¹³. Deze wijze van “economic engineering” maakt de werking van het systeem bovendien veel doorzichtiger en daardoor democratischer. Het doel van de arbeidsinzet is dan namelijk zonder meer duidelijk, waardoor ook de maatschappelijke motivatie om te werken kan toenemen. Hoe precies de reactie van mensen zal zijn in een dergelijk systeem is van te voren niet te zeggen; zeker is wel dat er nieuwe evenwichten zullen ontstaan die de noden van de samenleving dichter bij brengen, waardoor de oplossingen een breed maatschappelijke insteek kunnen hebben. Een invoering van het basisinkomen zal ook op wereldschaal het welvaartseconomische en het natuurlijke evenwicht in de wereld dichter bij brengen.

3. Naar een zelfsturende samenleving

Als het gaat om de nieuwe richting die de samenleving zou moeten inslaan gaf Herman Wijffels in het programma Tegenlicht (VPRO 2007) al een voorzet: *“er is een radicale omslag in ons denken*

¹¹ Het huidige belastingstelsel bestaat globaal uit twee belangrijke belastingmiddelen: de inkomstenbelasting en de BTW. Verreweg het grootste gedeelte van de inkomstenbelasting wordt geheven in de vorm van loonbelasting en verhoogt daardoor de loonkosten, waardoor arbeid duur gemaakt wordt en daardoor grondstoffen etc. relatief goedkoop. Met het oog op het milieu is het van belang om deze werking om te draaien, een BOW (Belasting op de aan het milieu Onttrokken Waarde, zoals voorgesteld door Eckhart Wintzen), kan hiervoor in de plaats komen; de BOW zou dan net zoals nu het aantal calorieën op ieder product vermeld kunnen worden. Een dergelijke belasting maakt meteen het milieu-effect duidelijk en kan vervolgens ingezet worden voor de recycling. Verder kan de BTW op goederen gehandhaafd blijven, op diensten is deze minder wenselijk. Ook de organisatie van kapitaal en arbeid kan belast worden in de vorm van een bedrijfsbelasting (corporate tax). Als belasting op grondstoffen wordt ingevoerd zal deze (zeer) hoog zijn in %-en; de handhaving is dan ook van belang (cf. de accijnzen). Het systeem van inkomstenbelasting nu is dermate ingewikkeld en moeilijk te handhaven zodat aan de kant van de uitvoering de problemen niet hoeven toe te nemen.

¹² Door invoering van het basisinkomen op wereldschaal, zullen deze krachten ook in de arme landen worden losgemaakt, immers ook hier is de strijd om het naakte bestaan dan overwonnen. Betaling van een basisinkomen aan de allerarmsten in de wereld ± 3 mld mensen, zou voor de ontwikkelde wereld vlgs. L.Keune een belasting met zich meebrengen van ±3,7% van hun nationale inkomens. Voorwaar een relatief bedrag.

¹³ Voor de controle op corruptie en andere onvolkomenheden in de uitvoering kan gedacht worden aan bv. controle via irisscan of dergelijke zodat de bestemming van het basisinkomen zelf inderdaad iedere individuele burger bereikt.

nodig. Politiek en bedrijfsleven zijn tegelijkertijd de weg kwijtgeraakt en daarmee de balans. De overheid negeerde de burger, en ondernemingen dachten alleen aan het aandeelhoudersbelang. Om dat tij te keren moeten politici en ondernemers luisteren naar de kiezer, werknemer of klant en daadwerkelijk zeggenschap uit handen geven. Want uiteindelijk komt maatschappelijke vernieuwing en duurzame ontwikkeling uit de burgers zelf.” Het thema was : de dominantie van het naar rendement zoekende kapitaal, de nieuwe ondernemer en de hyperconsument. Als Wijffels nadenkt over maatschappelijke vernieuwing en duurzame ontwikkeling gaat het dus over zeggenschap, want de vernieuwing moet uit de burgers zelf komen. Daarvoor moeten mensen in staat gesteld worden om uit hun rol van slaaf van het systeem te kunnen stappen en zelf de regie over het systeem (weer) in handen nemen

“Daadwerkelijk zeggenschap uit handen geven”, lijkt de kern van Wijffels boodschap. Hij bedoelt hiermee, dat een mens méér is dan alleen werknemer en consument en dat dit eindelijk eens erkend moet worden door hem zelf meer sturing en verantwoordelijkheid te geven over de inrichting van zijn eigen leven.

Waarom gebeurt dat dan niet in onze samenleving, er is toch democratie ! Het woud van instituties en wetten, die onze democratische rechten moet beschermen is weliswaar niet meer te overzien, maar het stelt de burger blijkbaar niet in staat om het heft in eigen hand te nemen. Waar wordt hier de boot gemist ??

In het algemeen geldt¹⁴ dat een systeem of fase van ontwikkeling zijn langste tijd heeft gehad, als het doel van die fase is bereikt en de mensen met hun intelligentie die fase gaan overstijgen. Als de organisatie van de samenleving niet voldoende gelijke tred houdt met de ontwikkeling van de mensen, dan zijn er geen stabiliteitslagen in de cultuur waarin de mensen hun emoties kunnen reguleren, dan raakt men gefrustreerd. De grote frustratie van nu is, dat de mensen in het algemeen veel slimmer zijn geworden, veel meer hebben geleerd en dus meer te zeggen willen hebben, maar door het systeem (de overheid en de baas) weer in het hok worden geduwd om zich rustig te houden, terwijl duidelijk is dat het diezelfde overheid en baas niet meer lukt om de zaken geregeld te krijgen. De ontwikkelingen lopen ons gewoon voorbij !

De omslag die wij nu moeten maken (en al aan het maken zijn) is die van extern, m.n. door de overheid gestuurde samenleving, naar een samenleving die intern d.w.z. door de mensen zelf wordt gestuurd.

Daarvoor moeten mensen wel in staat zijn, zij moeten volwaardig kunnen participeren op alle gebieden van de samenleving. In ons systeem van vrije markt, lijken de mensen vrij in hun keuzes, niemand dwingt ze immers tot wat dan ook. Bij nadere beschouwing blijkt echter dat er op de vrijheid van het economisch handelend subject nogal wat aan te merken valt.

Op de arbeidsmarkt immers is hij nog steeds voor zijn dagelijks levensonderhoud, zijn pure existentie, afhankelijk van zijn loon, hij moet nog steeds genadebrood eten van zijn werkgever. Als

¹⁴ Zie Arnold Cornelis : De logica van het gevoel (1997) en De vertraagde tijd (1999)

consument wordt hij in de watten gelegd en is hij als klant “koning”, maar als arbeider kan hij niet vrijelijk deelnemen aan de markt en de marktwerking, omdat hij gevangen zit in de vicieuze cirkel van zijn noodzakelijk “brood op de plank”. Hij heeft zijn handen niet vrij om deel te nemen aan de (arbeids)markt omdat hij er met handen en voeten aan gebonden is. Pas op het moment dat hij verzekerd is van zijn naakte bestaan, is hij in staat om hier een duit in het zakje te doen en op de markt over zijn eigen arbeidstijd te beschikken, nu is hij er aan onderworpen en voornamelijk slachtoffer van.

Dit systeem van gedwongen arbeidsparticipatie past niet meer in een wereld van overvloed en past zeker niet bij een wereld van vrije mensen.

In het verleden zijn de mensen voor hun bestaan steeds afhankelijk geweest van anderen, van machtingen. Ook het huidige systeem van welvaartsverdeling is nog op dat principe geënt. Door de invoering van de sociale wetten is deze zorg, de vroegere morele plicht van de heer c.q. van de staat, tot een recht¹⁵ verklaard, gewaarborgd door een pakket van wetgeving dat inmiddels onoverzienbaar is geworden en als een toren van Babel, drukt op de samenleving.

In de moderne participatiemaatschappij, waarin de burger voor vol wordt aangezien, zou zijn recht op bestaan ten principale moeten worden geconcretiseerd door hem zonder enige verdere voorwaarde een basisinkomen toe te kennen. Pas hiermee zijn de voorwaarden voor een volwaardige participatie aan de markt en de samenleving gewaarborgd.

De tijd is aan alle kanten rijp om nu werkelijk de stap te maken in de richting van een zelfsturende samenleving, die echter pas met de economische vrijheid van het individu echt mogelijk is. . Het gaat erom mensen onafhankelijker en minder slaaf te maken van het economische systeem en mede daardoor meer mogelijkheden te geven voor maatschappelijke verantwoordelijkheden, waardoor het ‘economisch egoïsme’ minder belangrijk wordt en andere sociale doelen belangrijker.

Het zal duidelijk zijn dat het gebruiken van de intelligentie van de hele samenleving het aantal mogelijkheden om problemen aan te pakken vermijloenvoudigt. Vragen over vergrijzing en arbeidstekort zoals die nu worden gesteld komen dan belachelijk over. Vergrijzing is geen probleem meer maar een uitdaging en een zegen, want grijze mensen zijn bij uitstek in staat om jongeren te coachen, omdat zij het leven kunnen overzien. Het arbeidstekort wordt vervangen door een inventiviteitsoverschot.

Uiteraard heeft ieder lid van de samenleving de morele plicht om een bijdrage te leveren aan de samenleving en de economie, natuurlijk op basis van zijn mogelijkheden. Hoe en in welke verhouding, dat maakt iedereen zelf uit. Dan ontstaat er ook een minder gesegmenteerde maatschappij waarin strakke grenzen tussen betaalde en onbetaald (vrijwilligerswerk)werk, tussen arbeidsgeschikt en arbeidsongeschikt, tussen werken en werkeloos zijn, tussen werkzaam en pensioen, tussen jong en oud verdwijnen. Een samenleving waarin creativiteit en talenten veel beter

¹⁵ Vrij naar J.J. Rousseau : “in een samenleving van sterken en zwakken is het de vrijheid die onderdrukt en de WET die vrij maakt”

tot hun recht kunnen komen. En met verdwijning van de perverse werking van de internationale arbeidsmarkt ontstaat er ook op wereldschaal een andere economie. In een dergelijk systeem kunnen maatschappelijke en individuele prioriteiten weer met elkaar verbonden worden, via economische impulsen die uitgaan van nieuwe machtsverhoudingen.

Samenvatting & conclusie: “Niets is zo machtig als een idee waarvoor de tijd rijp is”(Victor Hugo)

Wij leven in een tijd van waarin oude structuren moeten vervangen worden door nieuwe, die tegemoet komen aan het verlangen van de mondige participerende burger tot zelfsturing en zelfbepaling. De werking van het huidige markteconomische systeem houdt de mensen echter in een soort houdgreep, terwijl zij ondertussen worden gebruikt om het wereldwijde kapitaal aan zijn rendement te helpen, hoezeer dit ook ten koste gaat van het milieu en de samenleving als geheel. Door de invoering van een nationaal dividend¹⁶, dat dient als basisinkomen voor ieder lid van de maatschappij komen de mensen vrij(er) te staan in het bepalen voor hun eigen prioriteiten. Niet het enge rendement van het (toevallige) kapitaal zal dan meer leidend zijn maar de behoeften van eenieder en zo kan het brede welvaartsbegrip in plaats treden van de rijkdomvergroting van de enkeling en kunnen collectieve goederen zoals natuur en milieu weer hun gewicht herwinnen. Op wereldschaal zorgt de invoering van een basisinkomen, gerelateerd aan het levenspeil ter plekke ervoor dat de enorme arbeidskostenverschillen zullen worden teruggebracht tot de efficiencyverschillen zodat van de zegeningen van de globalisering kan worden geprofiteerd, zonder dat dit leidt tot de ontwrichting van hele samenlevingen. Dat geldt voor de ontwrichting door immigratie net zo goed als voor de ontwrichting door “oneerlijke” arbeidskostenverschillen c.q. welvaartsverschillen.

Het basisinkomen moet een onvervreemdbaar recht zijn voor iedereen als individu. De jaarlijkse vaststelling van de hoogte er van, moet tevens dienen als regulering voor de totale benodigde productie van goederen en diensten.

Een dergelijke ombuiging van het economisch paradigma, kan door zijn wereldwijde omvang en werking enorme (extra) krachten losmaken, die ten bate van het milieu kunnen worden aangewend, zodat het brede welvaartsbegrip weer in perspectief komt.

¹⁶In het voorgaande hebben wij aangetoond dat voor de correcte werking van de arbeidsmarkt op wereldschaal noodzakelijk is dat er wereldwijd een basisinkomen wordt ingevoerd.

Voor een correcte werking van het economisch principe op nationale schaal is het afgezien van het argument van de "niet koopkrachtige vraag" (zie noot 4), zeer goed te verdedigen dat er voor het maatschappelijk kapitaal dat voor het bedrijfsleven en de rest van de samenleving ter beschikking staat, in vorm van organisatie, infrastructuur onderwijs etc. en dat in feite eigendom is van ons allemaal, er aan de leden van de maatschappij een dividend wordt uitgekeerd. Zo gezien is het wellicht beter om in plaats van basisinkomen te spreken **van nationaal dividend**.